

On era la cuina i l'hort del convent de Sant Francesc en temps de Fra Roger?

Quan l'any 1993 va tenir cura de l'edició del llibre 'Art de la cuina' del frare franciscà del convent de Sant Francesc de Ciutadella Fra Roger (1704-1764), l'alaiorenc Andreu Vidal Mascaró (1950) es va quedar amb una incògnita que des de llavors el tenia intrigat, més que res com a curiositat cultural en el sentit de poder recuperar quelcom que físicament ja no existeix. Havent fet l'estudi que va fer sobre 'Art de la cuina' de Fra Roger, una obra que és ara per ara el referent més antic de la gastronomia de Menorca i que està donant molt de joc als cuiners i interessats en la cuina de la nostra illa, les preguntes que no tenien resposta rallaven de vam on era físicament aquella cuina on Fra Roger i els frares franciscans preparaven els seus cuinons i on estava situat exactament l'hort del convent, d'on sortia bona part del que empraven per cuinar.

Ara, vint anys i escaig després d'aquella edició i arran, precisament, d'haver-s'hi tornat a ficar per mor de la reimpressió de l'obra de Fra Roger, l'alaiorenc resident a Barcelona, llicenciat en Filologia Catalana i Història Moderna i actualment jubilat com a professor d'Institut a Barcelona, Andreu Vidal ha aconseguit respondre, almanco parcialment, a aquelles incògnites.

El resultat de la seua investigació sobre la cuina del convent de Sant Francesc de Ciutadella, ampliat amb parlar de la saviesa culinària del ciutadellenc Fra Francesc Roger, va ser donat a conèixer fa unes setmanes a les jornades d'història local i patrimoni cultural de Menorca fetes a Alaior. Tot plegat, de la mà d'Andreu Vidal Mascaró, hem aprofitat per fer-ne cinc cèntims d'aquesta història i, també, de la pròpia història del convent, del qual avui en dia només es pot veure l'església, convertida en parròquia, i per mor que quasi tota la resta va desaparèixer: l'hort va ser urbanitzat i el convent enderrocat (pel saqueig turc de 1558), per després fer-hi una construcció nova.

L'hort del raïs en temps dels musulmans

En temps dels musulmans de just abans de la conquesta cristiana de Menorca per part del rei Alfons III, l'actual plaça des Born quedava ben defora de la Madina Manurqa que era la 'ciutat' de Ciutadella, llavors baix la tutela del raïs i almoixerif Sa'ïd Ibn Hakam primer i el seu fill Abu Umar després. Més o manco pels voltants de l'actual Sant Francesc, i en una gran extensió de terrenys, s'hi aixecava el 'maylis', la residència de l'almoixerif, també a les afores de la població, amb diverses edificacions, espais de verger, hort i jardins.

Mentre el rei Alfons III encara era a Ciutadella després de la conquesta de Menorca el gener de 1287 (es diu que hi va fer tres mesos i que probablement residí al palau de l'almoixerif), l'1 de març d'aquell 1287, el rei signava un document en què donava a l'orde dels franciscans (guardians dels franciscans o frares menors de Barcelona i de la Ciutat de Mallorca) l'anomenat 'hort del raïs' (que no era tot el conjunt del palau) i un grup de cases a banda i banda de l'hort per tal que hi construïssin una església i un 'monestir', cosa que succeí al cap de pocs anys i segurament amb frares provinents del convent de Ciutat de Mallorca, començant a tenir ja des d'un primer moment la seua importància a la vida religiosa i social de Ciutadella.

Tallat per la meitat per la muralla

No es sap quina extensió tenia aquell hort, però devia ser immensa, açò tenint en compte que quan a principis del segle XIV Ciutadella va ser envoltada per la muralla cristiana, es van ocupar diversos espais de conreus i horts, entre aquests el dels franciscans, i que van veure com el seu hort quedava tallat per la meitat ("medio per medio") i una part quedava ja extramurs i l'altra dins, significant una reducció dràstica de l'espai.

A tot açò, més endavant, el saqueig turc de 1558, entre moltes altres coses, va comportar la destrucció de l'església i del convent, que després van tornar a ser construïts en el mateix lloc, i

també la pèrdua de documents que probablement haurien pogut donar més llum a aquesta i altres investigacions sobre la ciutat anterior a l'assalt turc. A la vegada, com que les murades medievals s'havien demostrat ineficaces per protegir la població, en aquells moments, ja al segle XVII, es va construir una segona murada sobre les restes de la primera, que no va significar cap alteració de l'espai de l'hort del convent.

Un hort de més d'una hectàrea

Dos dels documents que ens aproximen a com era Ciutadella amb les seues noves murades i que donen més pistes sobre l'hort del convent de Sant Francesc, són de l'època, precisament, en què Fra Roger encara vivia, amb qualche escena que segurament devia fins i tot presenciar en directe. Un és un gravat del francès Nicolas Marie Ozanne, de 1756 i conservat i propietat de l'Ajuntament de Maó, que ofereix una vista molt precisa de Ciutadella des de fora de l'entrada del port, en un moment en què els francesos, comandats pel Duc de Richelieu, són a punt de traslladar-se al Castell de Sant Felip per assetjar als britànics. I l'altre és un plànol de La Barrère, signat l'octubre de 1761, encara baix domini francès, en què es veu el traçat de la nova muralla i els bastions, deixant clar que l'espai de l'actual plaça des Pins queda fora d'aquestes murades.

Aquests i altres mapes i plànols, com l'important document de 1782 de l'enginyer militar Blas Zappino, quan Menorca era espanyola, fan que Andreu Vidal dedueixi, a més a més de la forma irregular de la planta del convent de Sant Francesc, la situació i la dimensió de l'hort, que pel nord, limitava amb la plaça des Born, per l'oest i el sud s'estenia seguint el perímetre de les murades i per l'est limitava amb cases (HORTS particulars) i el carrer "que va de frares menors a la Gerreria", actual carrer de la Puríssima.

En total, diu Vidal, una superfície considerable (1,11 hectàrees aproximadament) que avui correspon a les edificacions delimitades, per una banda, per la plaça des Pins (antigament fora de les murades), els carrers de Joan Benejam, del Nou de Juliol i el de la Puríssima; i per altre, per la Contramurada, carrer Arguimbau i plaça des Born.

El convent, de la desamortització a Correus

Encara després, i tot i que el 'misteri' de l'hort del convent en temps de Fra Roger quedaria resolt, l'hort dels franciscans de Ciutadella, amb motiu de les subhastes públiques de béns eclesiàstics engegades pel procés de desamortització a partir del trienni liberal, va ser posat a la venda l'any 1821, quan es comunicà la supressió de la comunitat de franciscans de Ciutadella i els seus 24 membres eren 'convidats' a traslladar-se al convent franciscà de Maó.

Aquell procés de venda acabà el maig de 1822 quan l'Ajuntament de Ciutadella se l'adjudicà. Posteriorment, relata Andreu Vidal Mascaró, el 1823, els frares van recuperar les seues propietats i tornaren a fer vida conventual a Ciutadella, però fou l'any 1835 quan es declarà la definitiva extinció del convent i de les seues propietats. L'Ajuntament recuperà l'hort, començant a llogar-los a particulars fins que l'any 1865 s'aprovà el projecte de parcel·lació i edificació d'aquell sector, que originà el traçat de nous carrers i de les construccions que la gent anomenà 'ses cases noves'.

Paral·lelament, i amb un 'impasse' en què sembla que l'exèrcit va ocupar les seues dependències (1841), l'església va continuar oberta al culte i l'any 1877 fou erigida en parròquia, mentre que el que era el convent, un edifici ruïnós que amenaçava amb desplomar-se segons documentació de l'època, no va ser fins a l'any 1875 quan fou adquirit per un veí de Maó, Antoni Triay, per poc més d'11.000 pessetes.

Una vegada en mans privades, el vell edifici es va tirar a terra i s'hi van construir cases particulars. Anys més tard (1882), el solar va ser comprat per Llorenç Cabrisas, que havia fet fortuna a Cuba, i hi construí l'edifici conegut com a 'sa casa de ferro'. Durant la Guerra Civil va ser confiscat l'edifici

i l'any 1939 es convertí en local de Falange Española, ubicant-s'hi les instal·lacions de Correus i Telègrafs l'any 1962, essent l'any 1998 quan s'hi van fer les obres de remodelació, polèmiques en el seu dia, que van donar lloc a l'actual configuració, en què comparteixen edifici Correus, Jutjat i Ajuntament de Ciutadella.

Una cuina de 62 pams de llarga per 28 d'ample

I la cuina de Fra Roger, idò, on era? Entre la manca de documentació d'abans de l'assalt turc i les posteriors reconstruccions i remodelacions dels espais del convent i altres funcions, un dels plànols que aporta més llum és de l'any 1821, quan es va fer també una valoració oficial dels terrenys i suggereix on estava situada, contigua a la part de safareig i de pati que hi havia. És, però, un altre plànol, aquest de poc després de 1835 i conservat a l'Arxiu Històric Municipal, sembla que de quan es volien reordenar els espais per convertir-ho en caserna militar, el que ha conduït a Andreu Vidal a la resolució d'aquesta particular intriga, amb un espai prou gran encara que més proporcionat del que tot d'una es pensava.

Vidal cita a l'historiador Florenci Sastre per dir que aquesta cuina havia estat construïda entre 1694 i 1697 (renovada entre 1727 i 1730) i feia 62 pams de llarga per 28 d'ample, quasi 70 metres quadrats, amb el refectori situat ben a prop, al costat sud del claustre i més gran que no la cuina, per donar cabuda a més de 30 comensals durant les millors èpoques del convent.

És també d'aquella època al voltant de 1835, quan la desamortització de béns eclesiàstics, que es suposa que el manuscrit 'Art de la cuina' de Fra Roger va 'desaparèixer' del convent dels franciscans de Ciutadella, per tornar microfilmada a Menorca, provinent de la Biblioteca de Catalunya, l'any 1986, abans de procedir a la seua edició. Aquesta 'aventura' del manuscrit, però, seria encara una altra història.

Text: Joan Mascaró M.